

VRATILA I OSOVINE- I deo

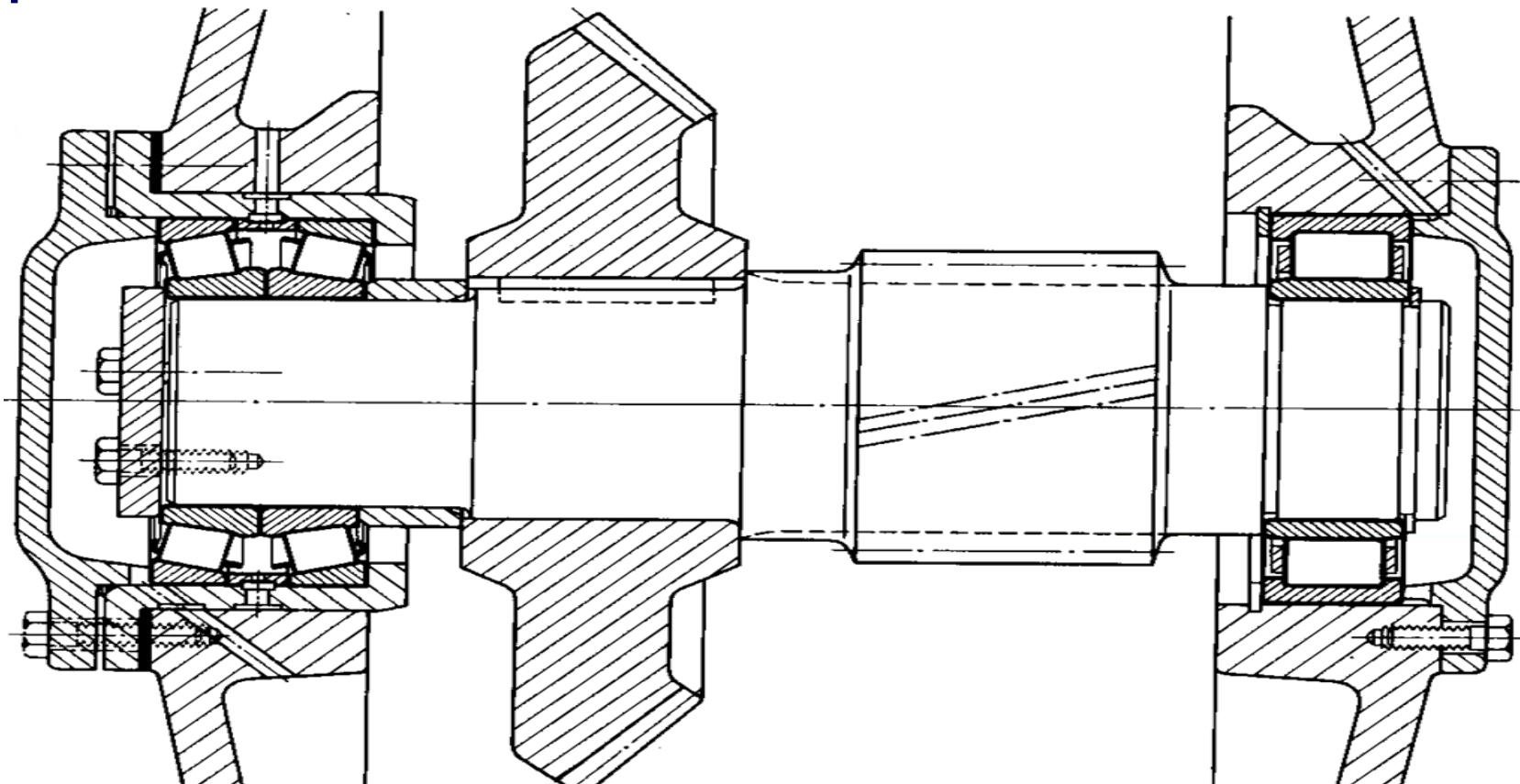
Dr Snežana Ćirić Kostić, docent

MAŠINSKI ELEMENTI 1

MAŠINSKI ELEMENTI 1

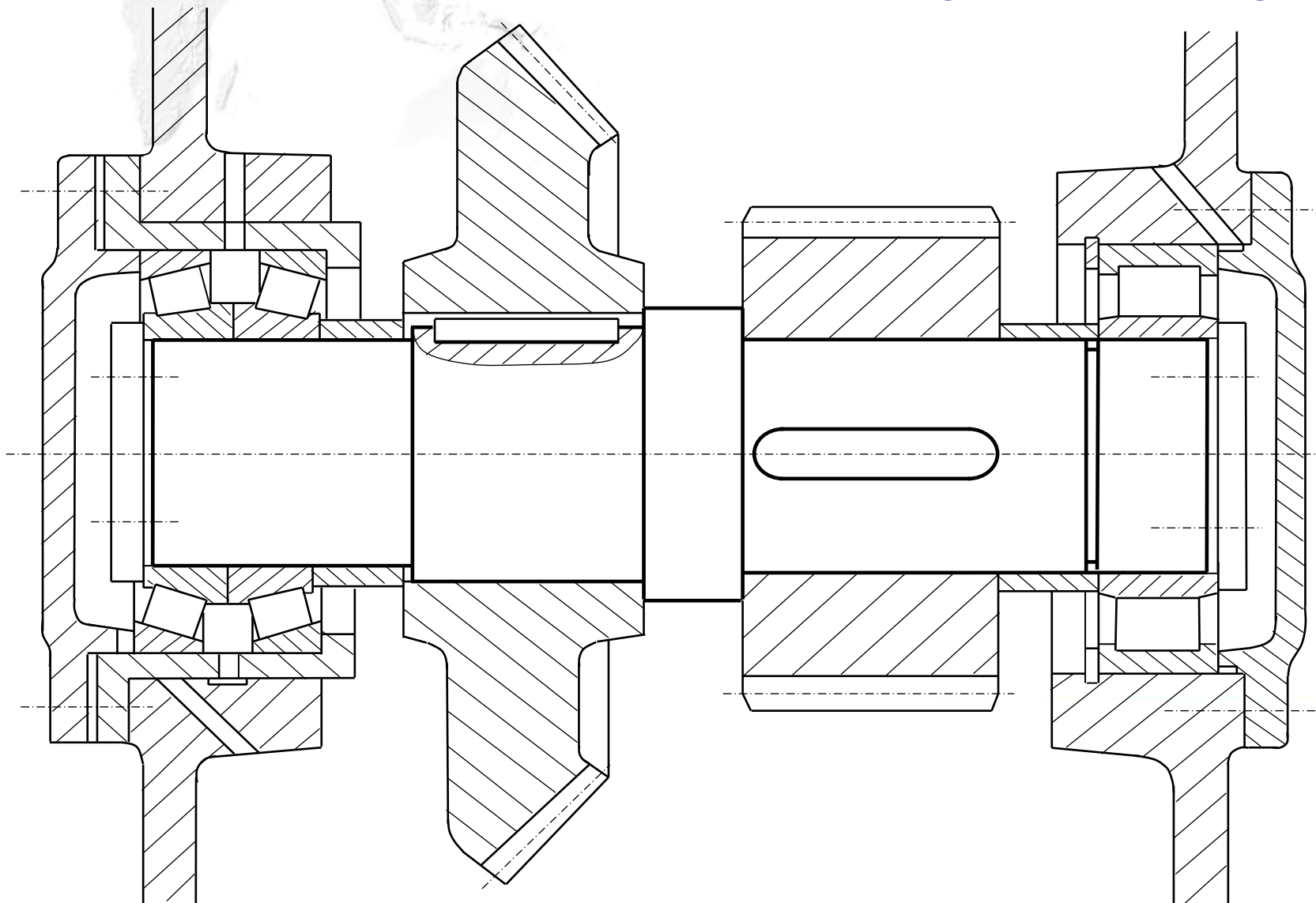
Pojam i funkcija vratila

Vratila su nosači obrtnih mašinskih delova, omogućuju njihovo spajanje u rotacionu celinu, prenose poprečne i uzdužne sile i obrtne momente, stvaraju mogućnost za ostvarivanje rotacije potrebnom brzinom i dr.

Vratilo mehaničkog prenosa snage

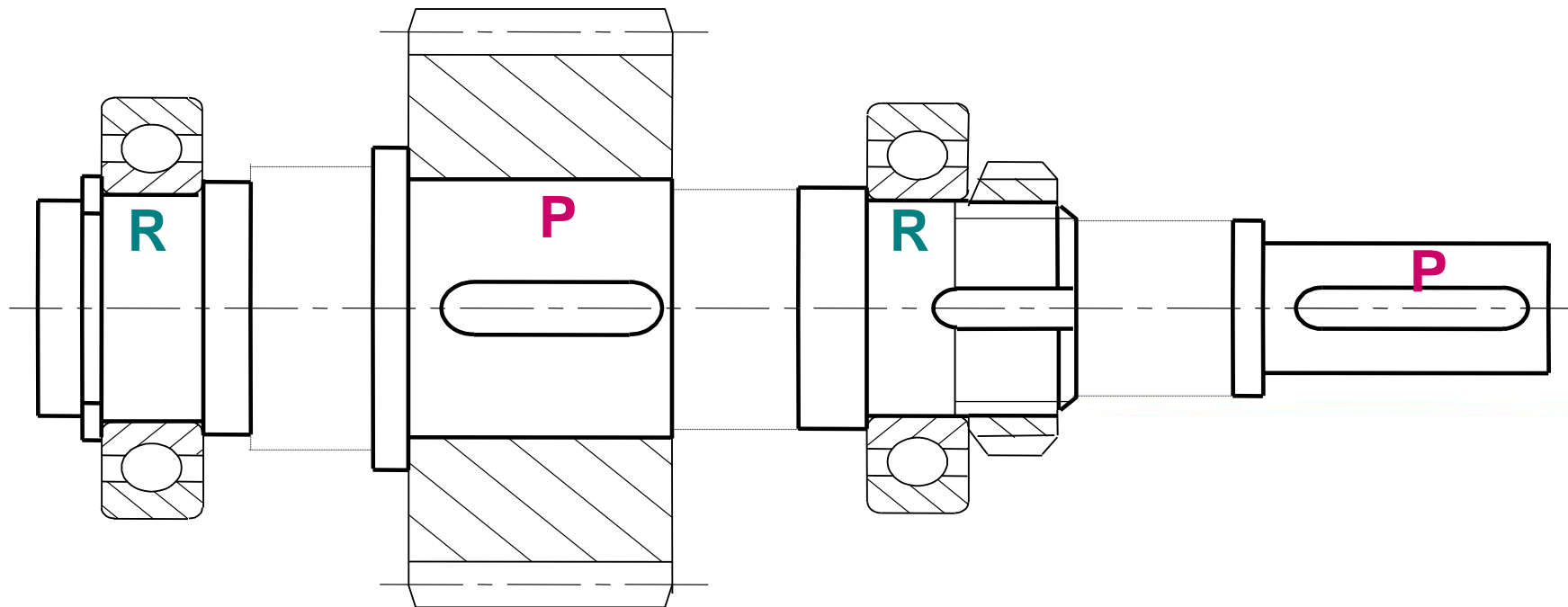

MAŠINSKI ELEMENTI 1

■ Oblik vratila

Vratila - obrtni mašinski delovi kružnog poprečnog preseka, čiji se oblik i dimenzije formiraju u skladu sa dimenzijama, rasporedom i opterećenjem mašinskih delova koje spajaju u rotacionu celinu.

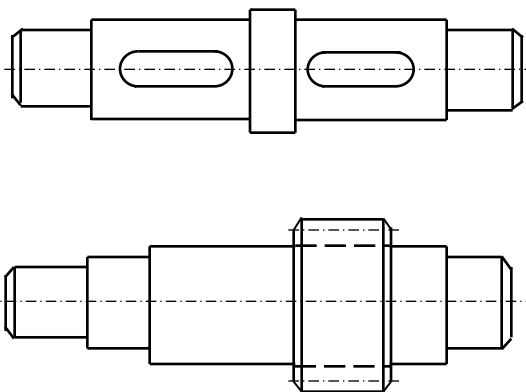
Oblik vratila čine **podglavci (P)** gde se oslanjaju i spajaju **glavčine zupčanika, spojnice i sl.** i **rukavci (R)** gde se oslanjaju i **ugradjuju ležaji**. Spajanjem rukavaca i podglavaka formira se oblik vratila.

Vratila

Vratila prenosioka

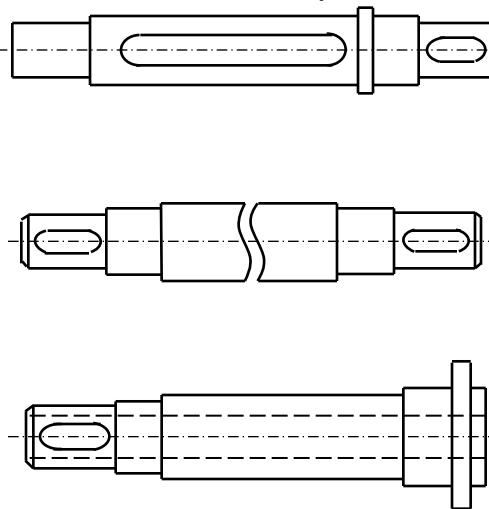

krutost i čvrstoća

obezbeđuju tačan položaj
zubaca zupčanika u sprezi
i stabilnost rotacije pri
povećanim ug. brzinama

Pogonska vratila

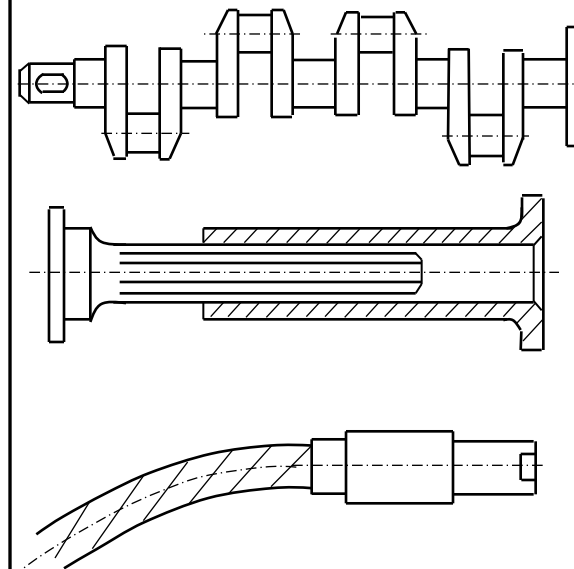
visoka čvrstoća (nosivost)

velike dimenzije

vratila pogonskih točkova
mobilnih mašina,
turbomašina, mešalica,
transportera...

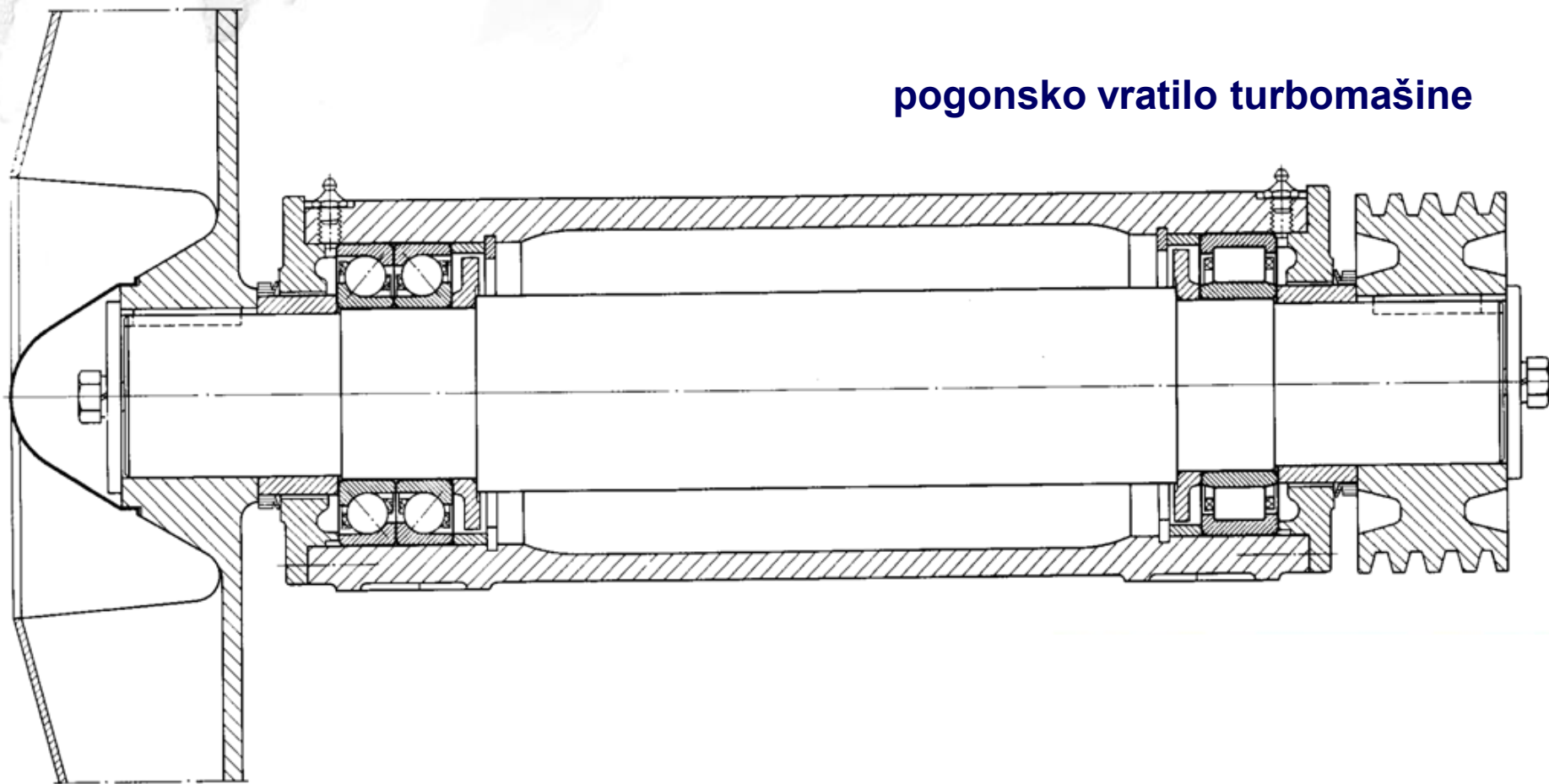
Specijalna vratila

kolenasta vratila,
teleskopska,
elastična ...

pogonsko vratilo turbomašine

MAŠINSKI ELEMENTI 1

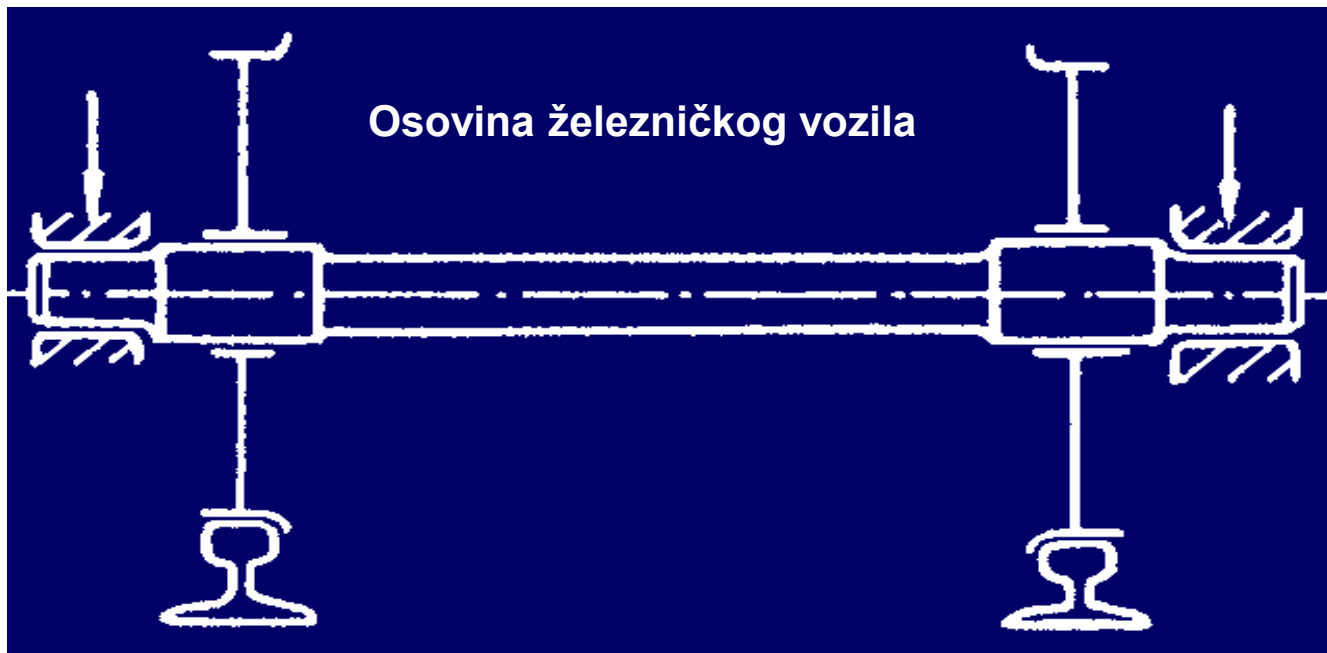
■ Razlika između vratila i osovine

- Vratilo prenosi obrtni moment i izloženo je uvijanju.
- Osovina ne prenosi obrtni moment.

Osovine prenose samo poprečne i uzdužne sile usled kojih trpe **savijanje** i **aksijalno naprezanje** (zatezanje odnosno pritisak), **bez uvijanja**.

Može biti **obrtna** i kružnog poprečnog preseka kao sto su vratila.

Može biti **fiksna** i kvadratnog, pravougaonog ili I-profila poprečnog preseka.

osovina železničkog vozila

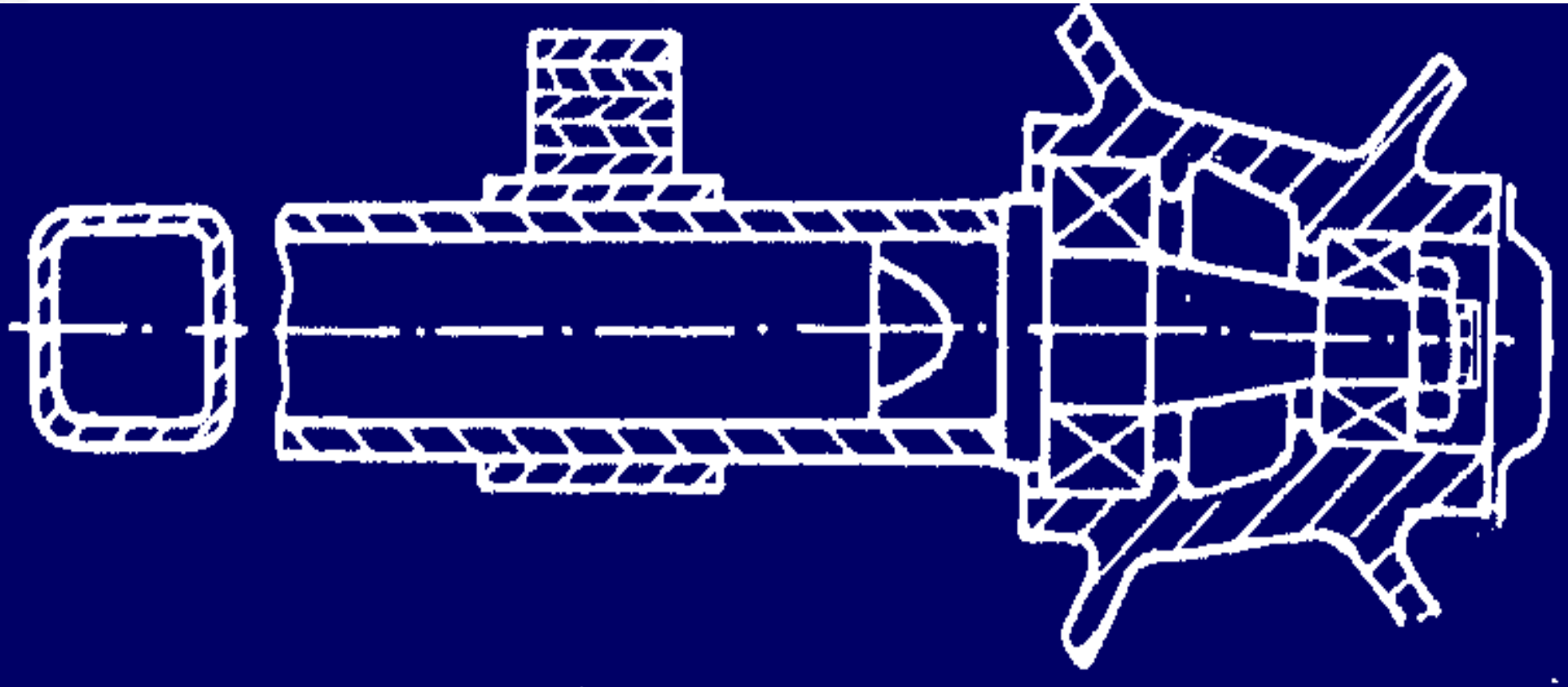
okreće se zajedno sa točkovima, a opterećenje deluje preko ležaja i rukavaca sa spoljne strane točkova.

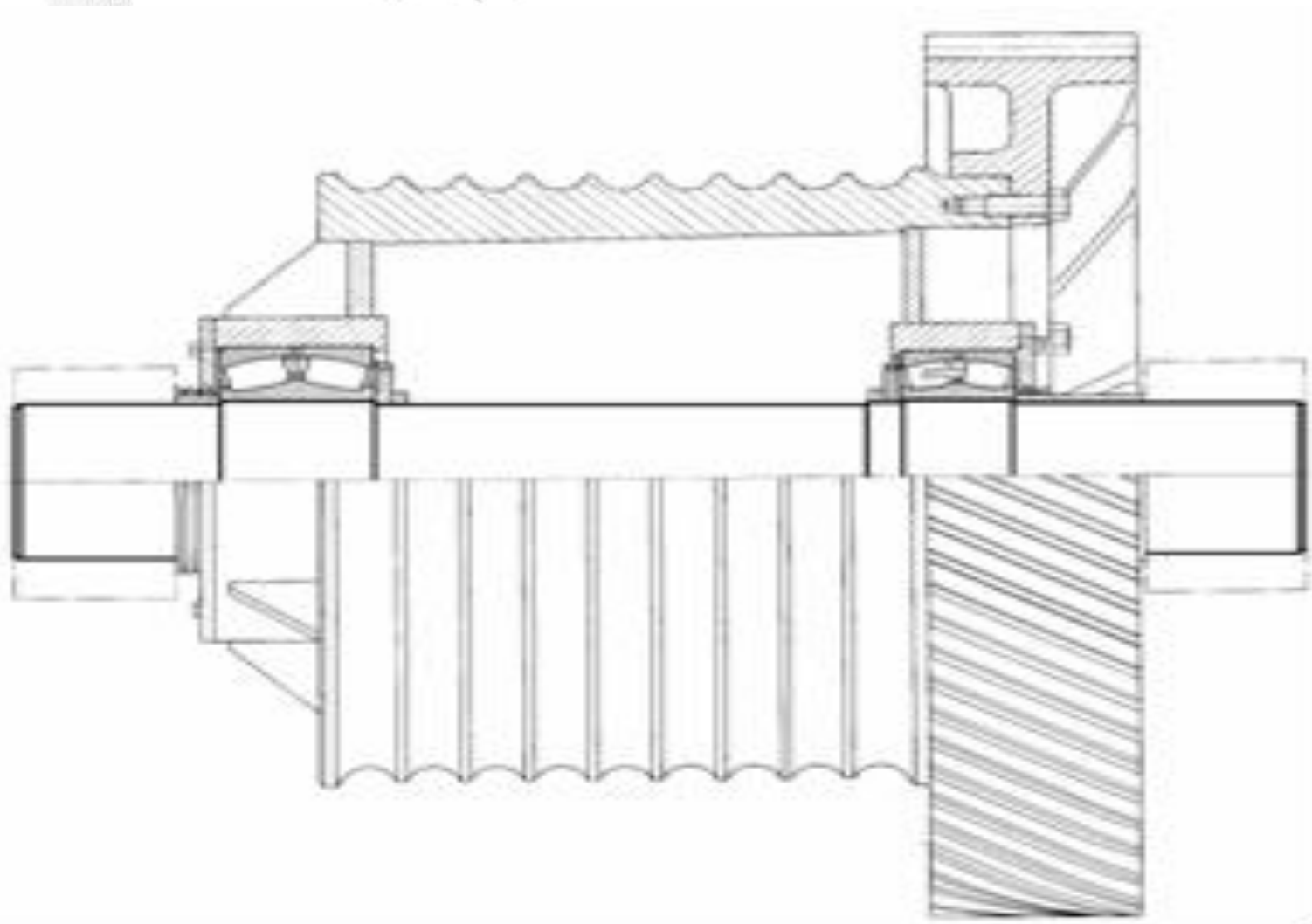

osovina drumske prikolice kvadratnog šupljeg preseka
- fiksne i po pravilu nisu kružnog poprečnog preseka

MAŠINSKI ELEMENTI 1

fiksna osovina kružnog poprečnog preseka doboša za namotavanje užeta

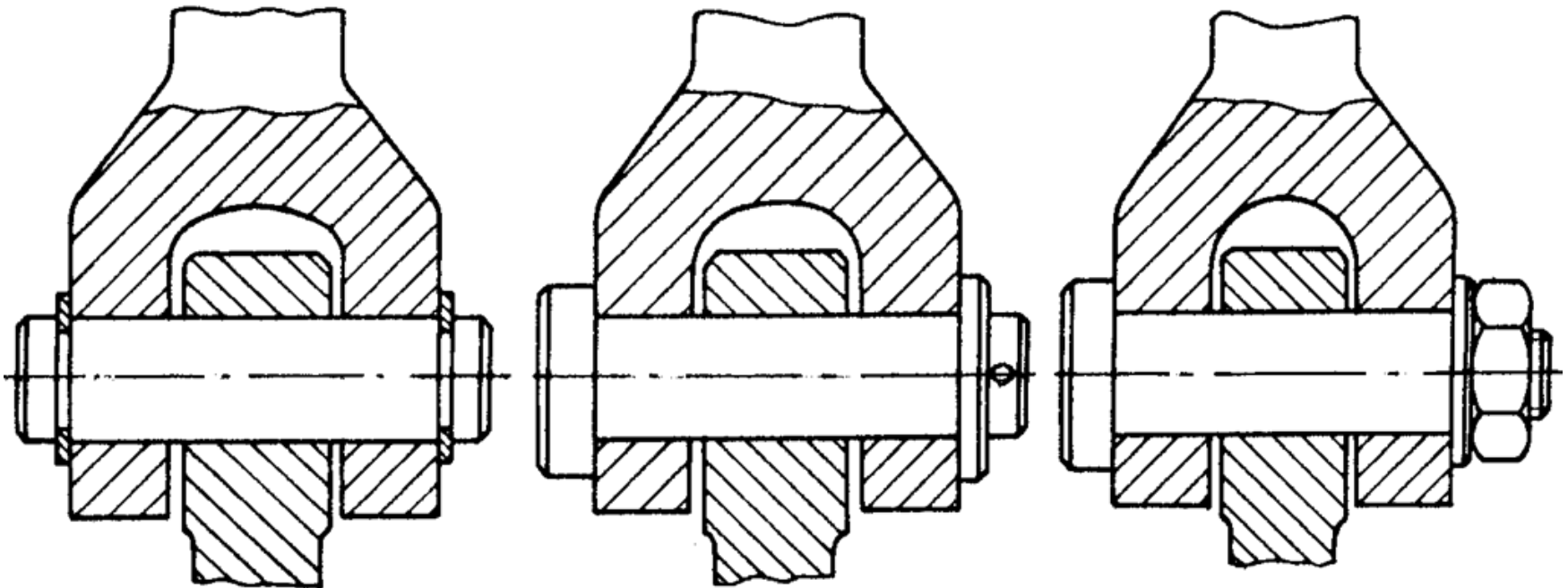
MAŠINSKI ELEMENTI 1

■ Osovinice

su osovine male dužine.

Koriste se uglavnom za ostvarivanje zglobne veze.

Za razliku od osovine **dominantno naprežanje kod osovinice je smicanje**, osim savijanja koje je takodje prisutno.

MAŠINSKI ELEMENTI 1

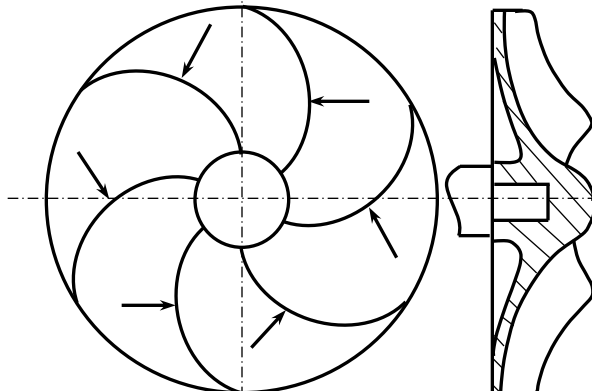
Opterećenje vratila

Vratilo je izloženo dejstvu prostornog sistema sila i spregova koje prenosi sa obrtnih delova, na nepomične oslonce.

To su sile u spregama zubaca zupčanika, obrtni momenti koji se posredstvom vratila prenose od jedne glavčine do druge i slična opterećenja.

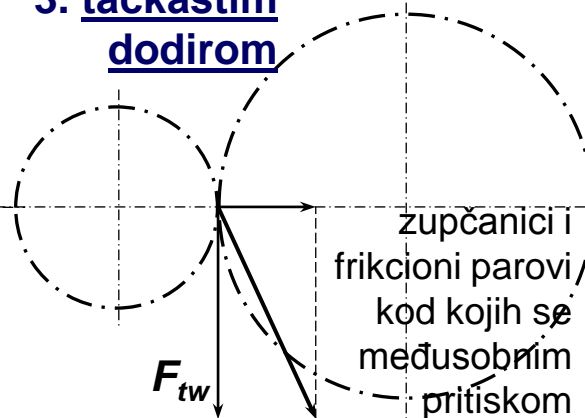
Prema karakteru opterećenja koje ostvaruju, obrtni delovi koji se oslanjaju na vratilo, mogu se podeliti u tri grupe:

1. celim obimom

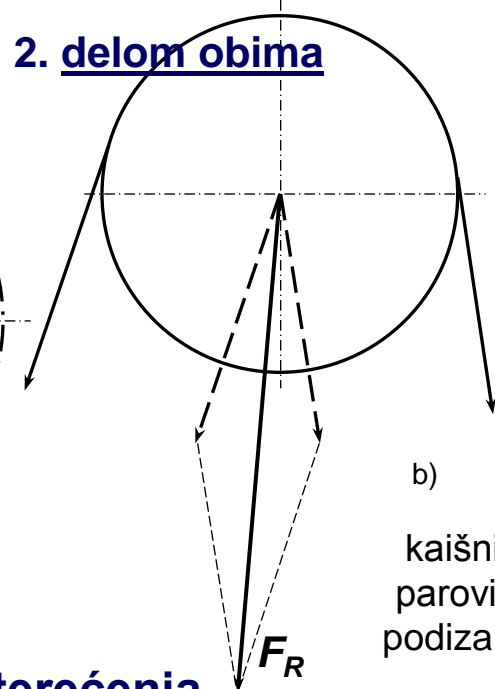
radna kola turbomašina (pumpi, ventilatora, turbina i sl), sve vrste spojnice, rotori mešalica ...

3. tačkastim dodirom

zupčanci i frikcioni parovi kod kojih se međusobnim pritiskom indukuju sile u sva tri pravca u prostoru

2. delom obima

b)
kaišni i lančani parovi, užad za podizanje tereta ...

Karakteristični primeri prenošenja opterećenja

MAŠINSKI ELEMENTI 1

Sile na vratilu

Sile na prenosnim parovima, kaišnim, zupčastim i drugim, posledica su obrtnog momenta T koji ovi delovi prenose.

Sila u pravcu tangente na kinematsku kružnicu (obimna sila) je

d_w - prečnik zamišljene kružnice po kojoj se prenosni parovi kotrljaju,

;

ω - ugaona brzina,

n - broj obrtaja vratila u minuti

;

P - snaga

$$F_{tw} = \frac{2T}{d_w}$$

$$T = \frac{P}{\omega} \quad \omega = \frac{\pi n}{30}$$

Ukupna sila koja deluje na vratilo kod **kaišnih parova** je $F_R = (3..5)F_t$.

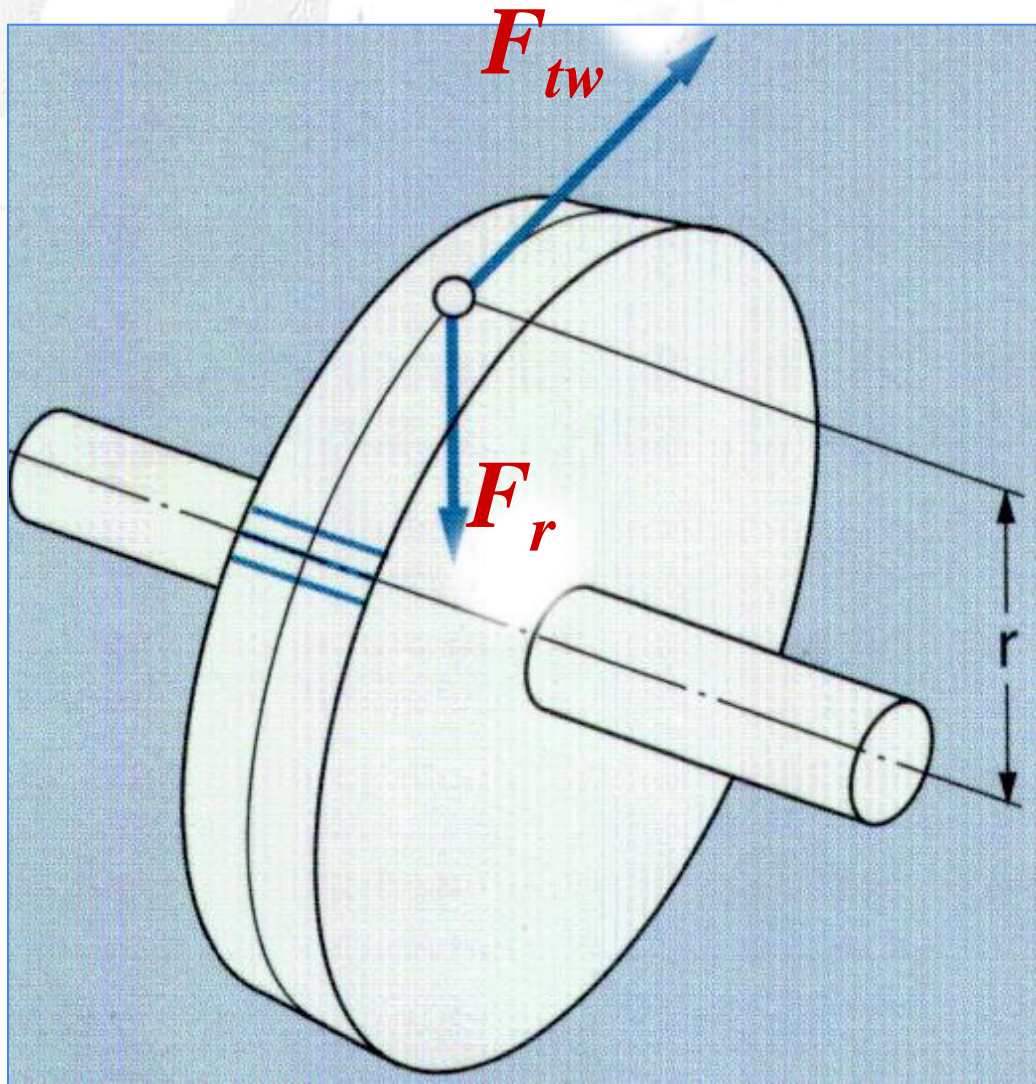
Kod **lančanih parova** ova sila može biti $F_R = 1,5F_t$.

Ova sila deluje od jednog vratila prema drugom.

MAŠINSKI ELEMENTI 1

▪ Sile na vratilu

□ Cilindrični zupčanici sa pravim zupcima

F_{tw} - u pravcu tangente na kinematsku kružnicu,
Smer:
kod pogonskog zupčanika-
suprotan smeru okretanja,
kod gonjenog u smeru
okretanja zupčanika

F_r – od tačke dodira
zubaca ka centru
rotacije zupčanika.

Sile na vratilu

Ukupnu normalnu silu F_n na zakošeni zubac u prostoru čine tri komponente:

- obimna F_{tw} ,
- radijalna F_r i
- aksijalna F_a

koje se izračunavaju na osnovu; tangente sile F_{tw} kao

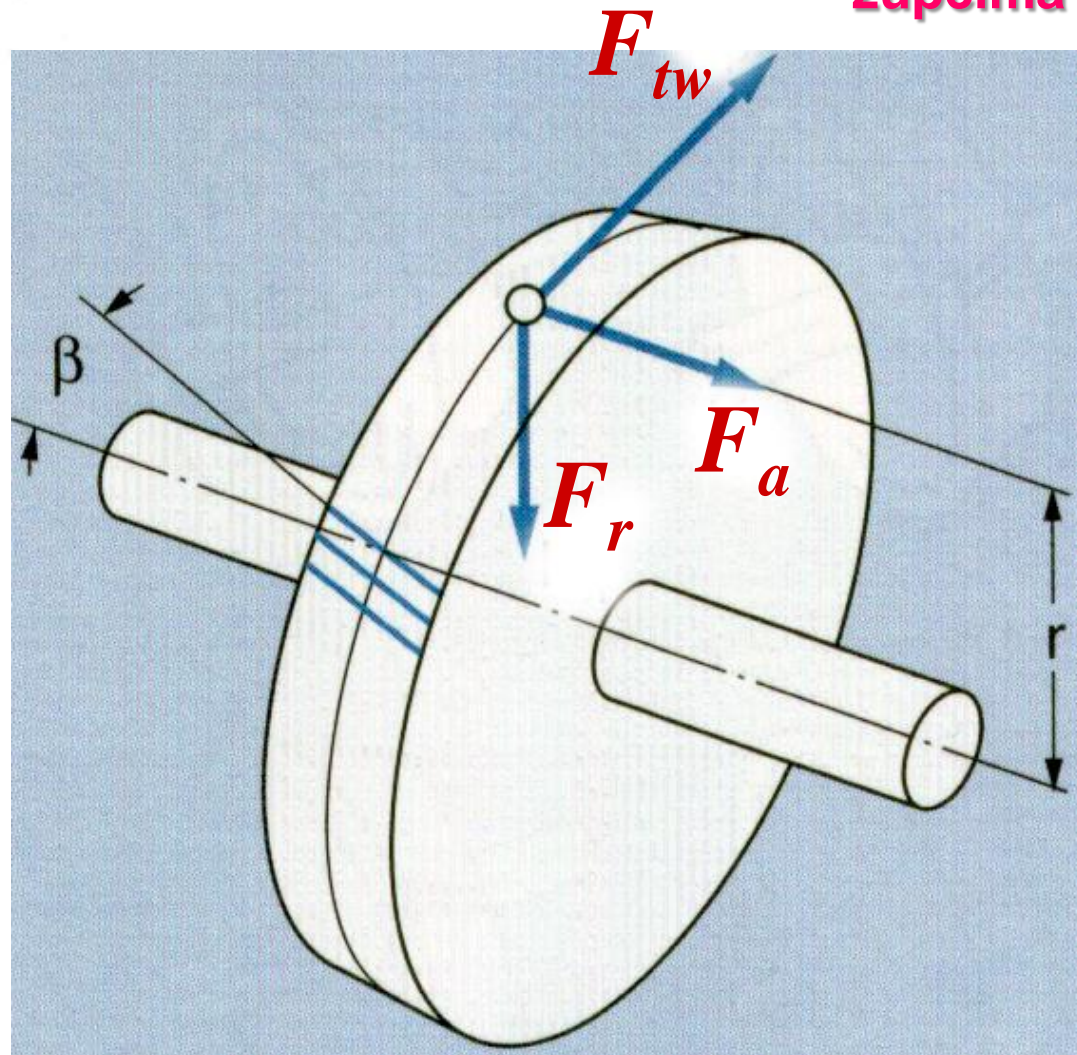
$$F_r = F_{tw} \operatorname{tg} \alpha_{tw}$$

$$F_a = F_{tw} \operatorname{tg} \beta_w$$

Kod cilindričnih evolventnih zupčanika najčešće je $\alpha_{tw} = 20..22^\circ$, a za određivanje sile F_r može se usvojiti 20° .

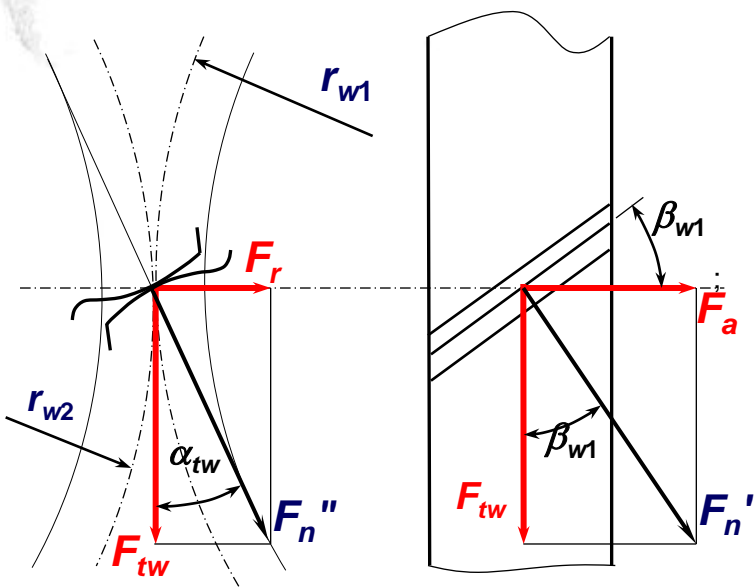
Ugao $\beta_w = 6..12^\circ$

Cilindrični zupčanici sa kosim zupcima

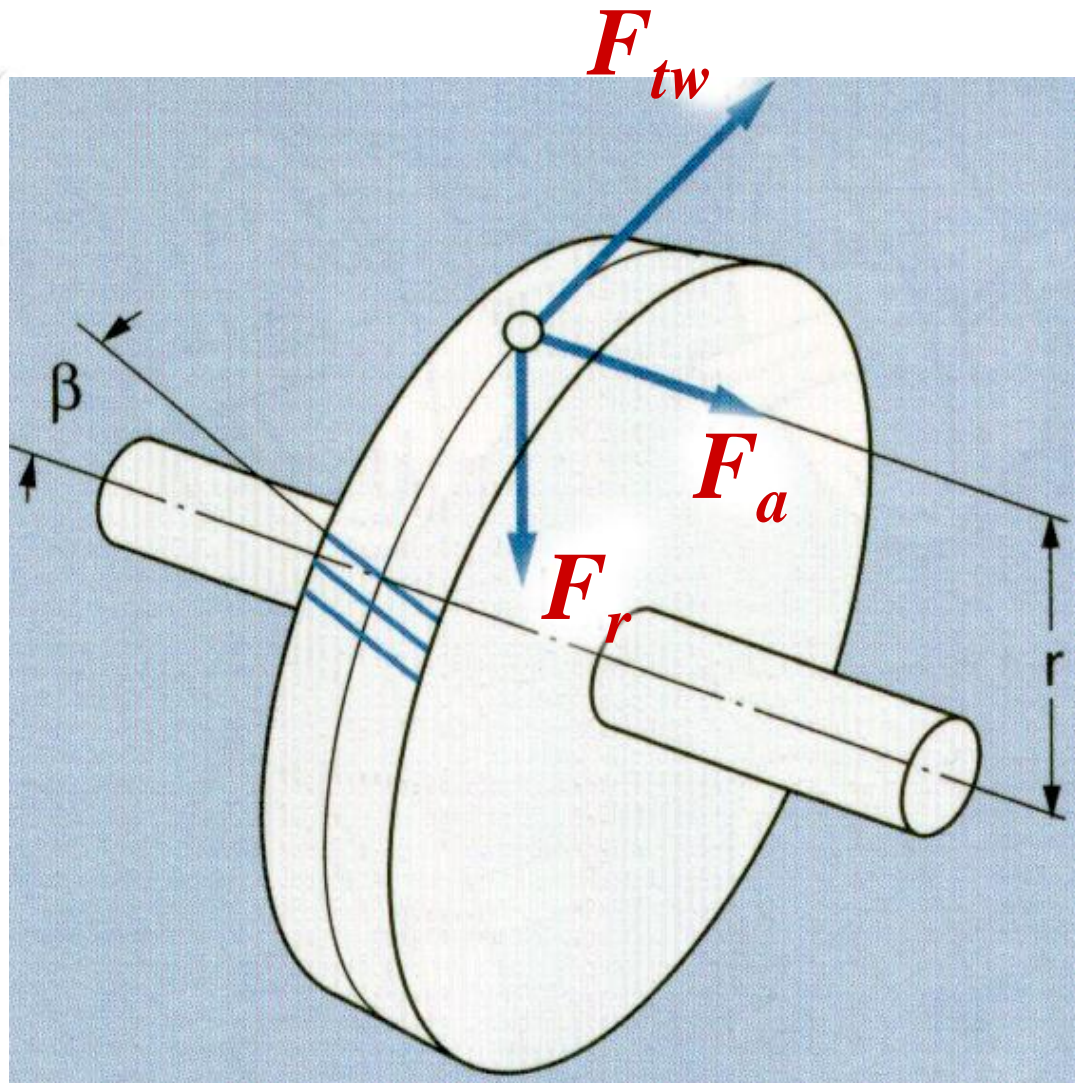
MAŠINSKI ELEMENTI 1

Sile na vratilu

$$F_r = F_{tw} \operatorname{tg} \alpha_{tw}$$

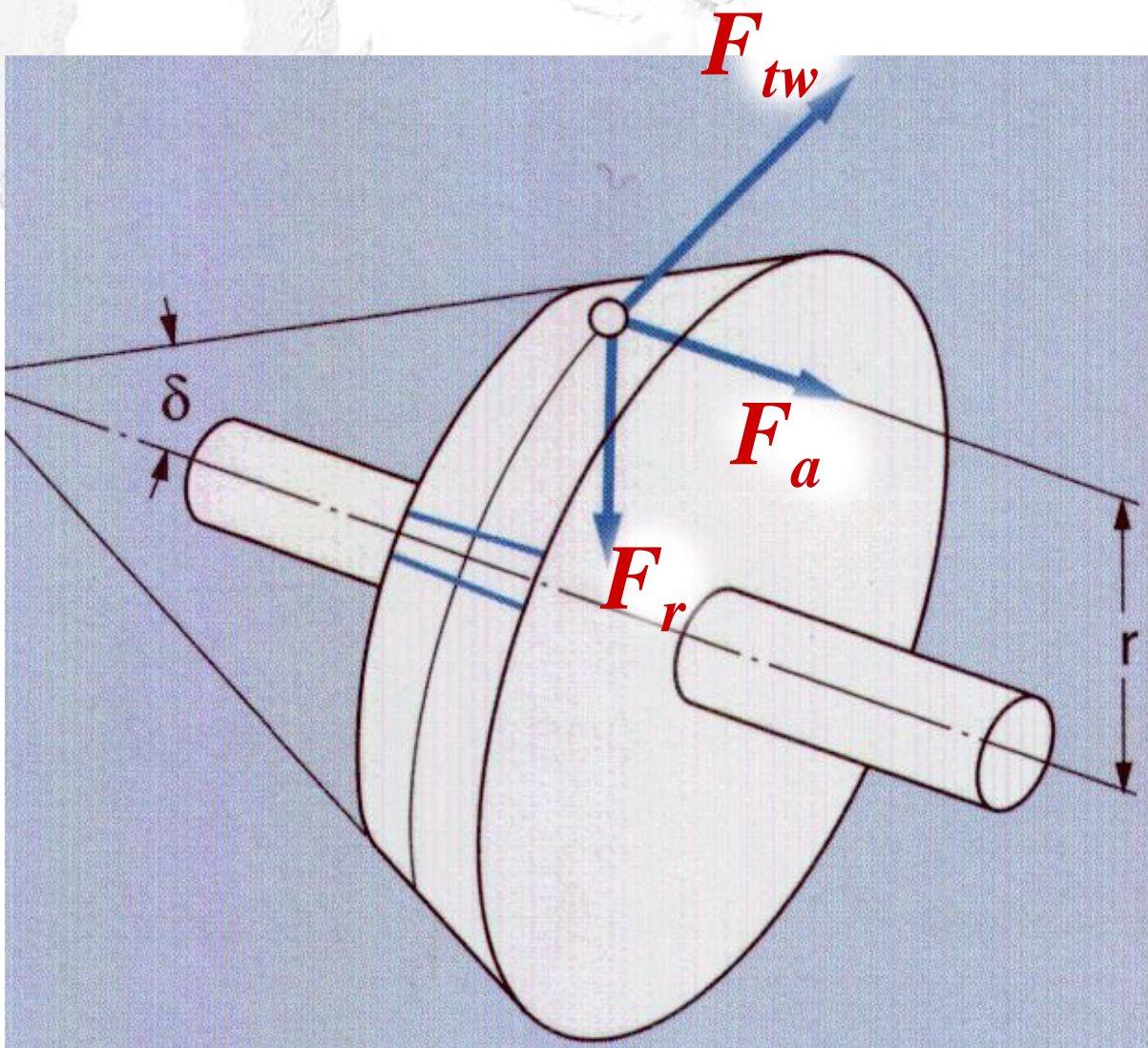
$$F_a = F_{tw} \operatorname{tg} \beta_w$$

Cilindrični zupčanici sa kosim zupcima

- Sile na vratilu

Konusni zupčanici

Prenose tangentnu silu F_{tw} koja deluje na sredini zupca tj. na srednjem prečniku d_m .

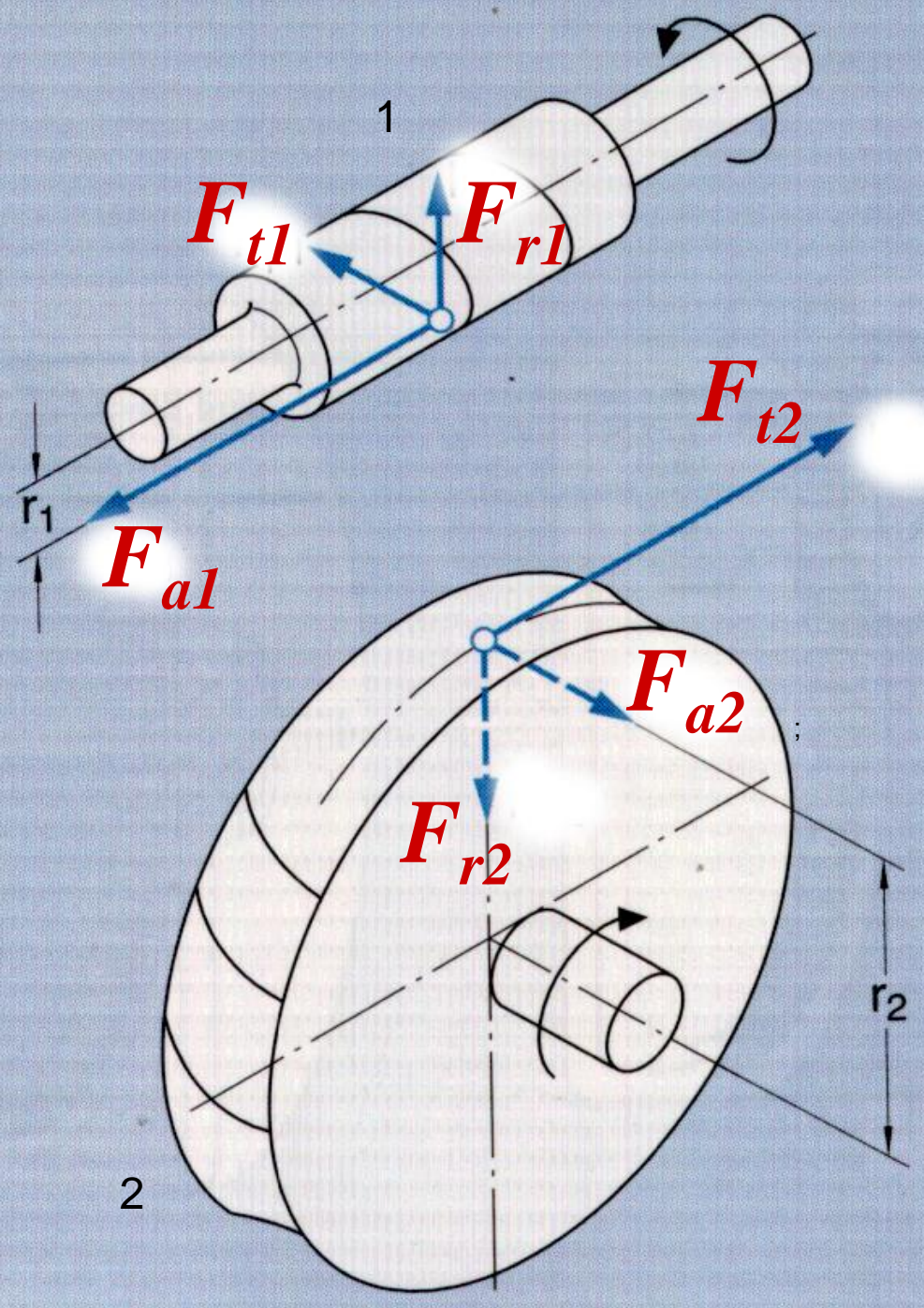
Sila F_a uvek deluje u pravcu ose zupčanika, u smeru od vrha konusa prema njegovoj osnovi.

Radijalna sila F_r deluje od tačke dodira prema centru rotacije zupčanika.

$$F_{tw} = 2T / d_m$$

$$F_r = F_{tw} \operatorname{tg} \alpha_n \cos \delta$$

$$F_a = F_{tw} \operatorname{tg} \alpha_n \sin \delta$$

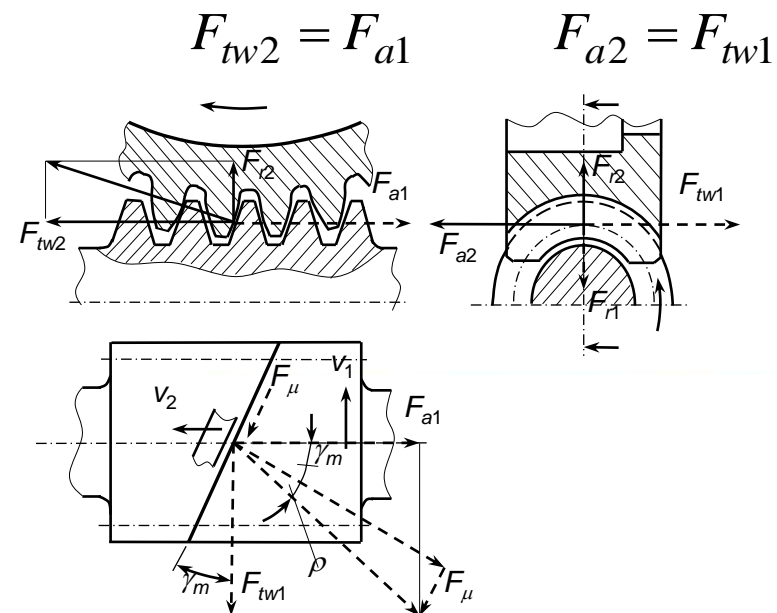

■ Sile na vratilu

□ Pužni prenosni parovi

su na vratilima koja se mimoilaze pod uglom od 90° .

Pošto se vratila mimoilaze, u ravnoteži su aksijalna sila puža (1) i obimna sila pužnog zupčanika (2) kao i obimna sila puža i aksijalna sila pužnog zupčanika.

- Sile na vratilu

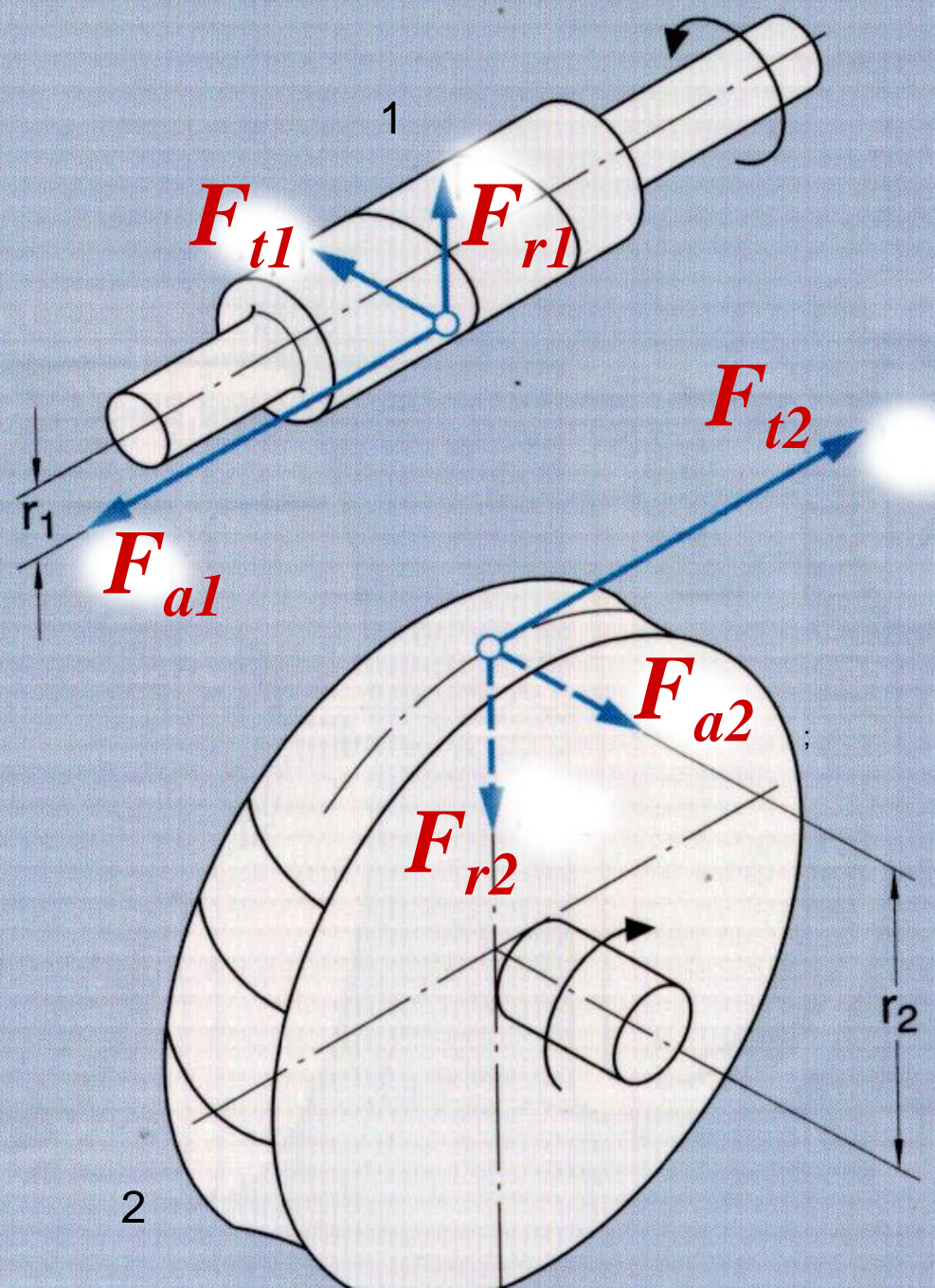
$$F_{tw2} = F_{a1} \quad F_{a2} = F_{tw1}$$

$$F_{tw1} = \frac{2T_1}{d_{w1}}$$

$$F_{tw2} = \frac{2T_2}{d_{w2}}$$

$$F_{r1} = F_{r2} = F_{tw2} \operatorname{tg} \alpha_n$$

$$F_{a1} = \frac{F_{tw1}}{\operatorname{tg}(\gamma_m + \rho)} \quad \rho = \operatorname{arctg} \mu$$

Sile na zupcima pužnih zupčanika

MAŠINSKI ELEMENTI 1

Sile na vratilu

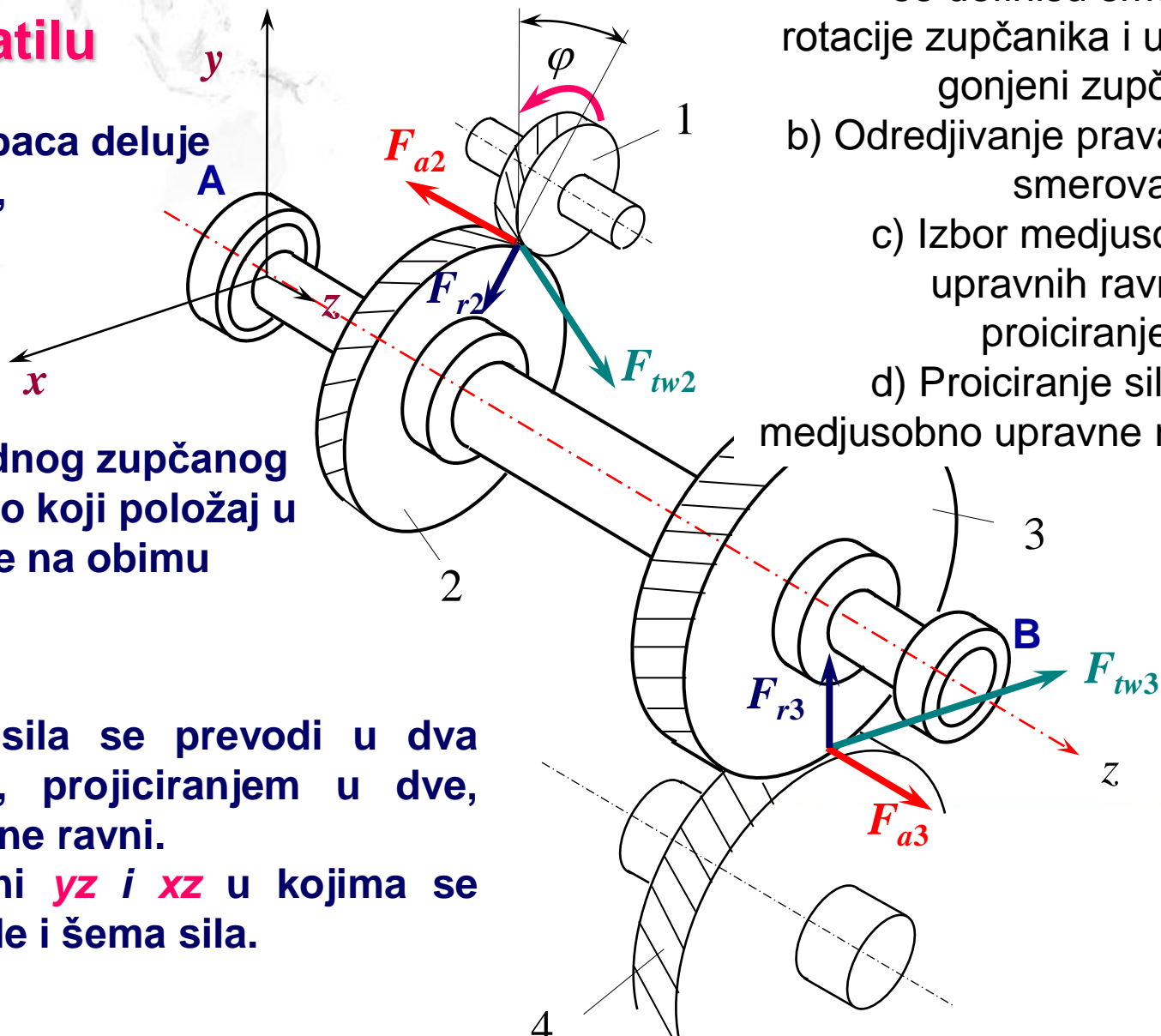
U svakoj sprezi zubaca deluje

- tangenta sila F_{tw} ,
- radijalna sila F_r i
- aksijalna sila F_a .

• Sprega zubaca jednog zupčanog para može imati bilo koji položaj u prostoru tj. bilo gde na obimu zupčanika.

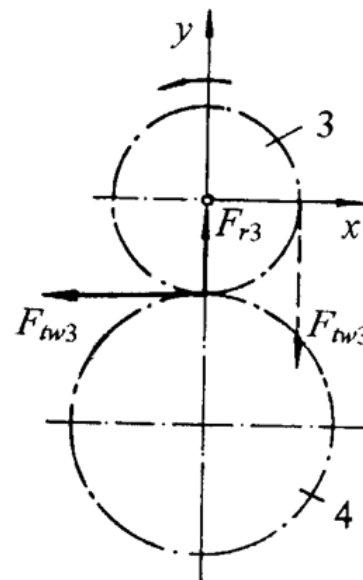
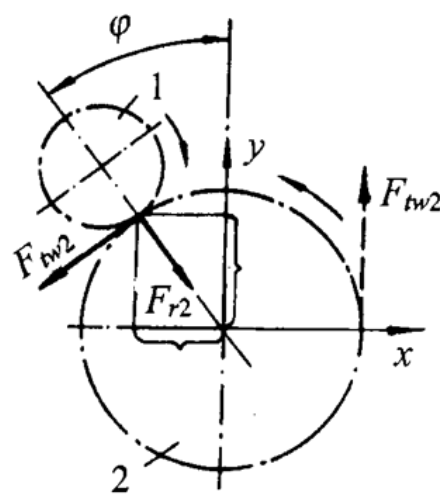
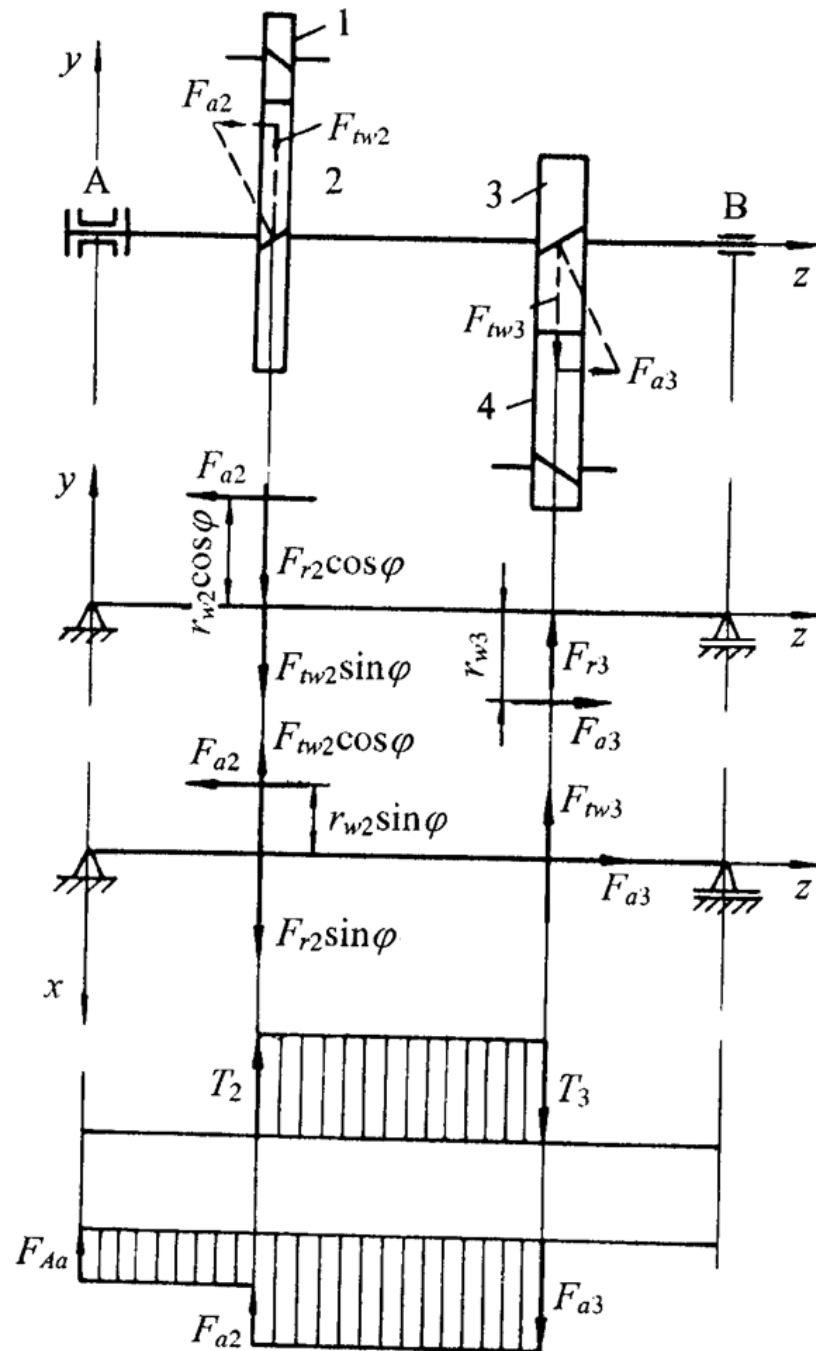
Prostorni sistem sila se prevodi u dva ravanska sistema, projiciranjem u dve, medjusobno upravne ravni.

To mogu biti ravni yz i xz u kojima se formira model grede i šema sila.

Postupak formiranja šeme sila :

- a) U bočnim projekcijama se definišu smerovi rotacije zupčanika i utvrdi gonjeni zupčanik
- b) Odredjivanje pravaca i smerova sila
- c) Izbor medjusobno upravni ravni za proiciranje sila
- d) Proiciranje sila na medjusobno upravne ravni

- Šema opterećenja vratila u dve međusobno upravne ravni, dijagram obrtnih momenata i dijagram aksijalne sile

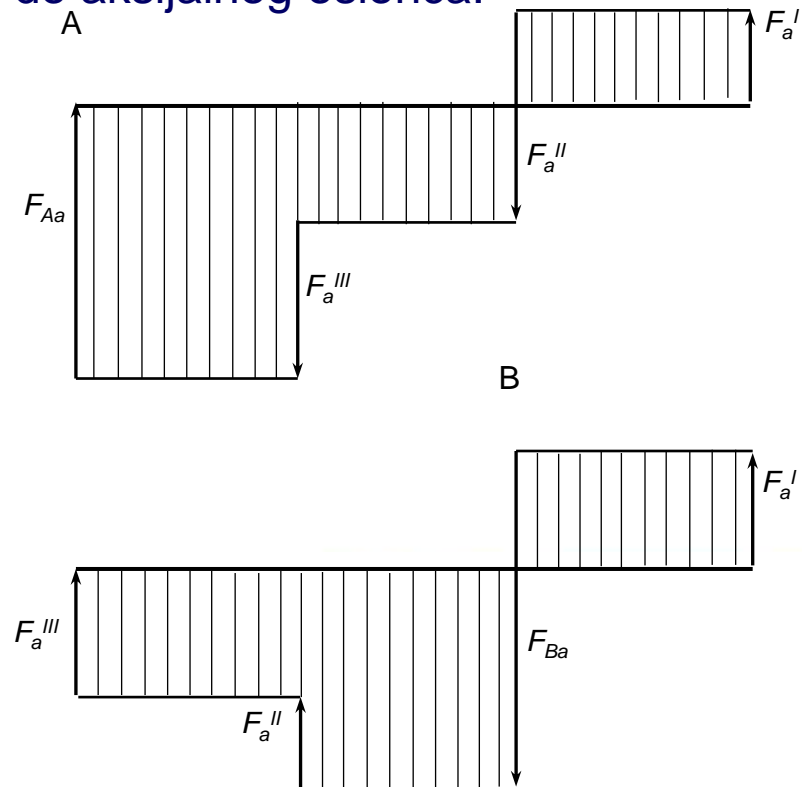
MAŠINSKI ELEMENTI 1

▪ Varijante dijagrama aksijalnih sila

Dijagram aksijalne sile pokazuje veličinu aksijalne sile kojoj je izložen svaki od poprečnih preseka vratila.

Pri formiranju ovog dijagrama polazi se od najudaljenije tačke od oslonca koji je izabran da prenosi aksijalno opterećenje. Dodavanjem i oduzimanjem aksijalnih sila zavisno od smera, dolazi se do aksijalnog oslonca.

- U ovoj tački poligon sila se zatvara unošenjem aksijalnog otpora oslonca F_{Aa} odgovarajućeg smera i intenziteta.
- Ako aksijalni oslonac nije na kraju vratila, postupak je sledeći. Aksijalne sile se nanose počev od najudaljenije tačke sa desne strane aksijalnog oslonca, a zatim isto tako počev od najudaljenije tačke sa leve strane s tim što se usvojena usmerenost sile ne menja. Kada se dodje do aksijalnog oslonca. Razlika se popunjava reakcijom oslonca F_{Ba} . Smer reakcije se bira tako da suma svih aksijalnih sila na vratilu bude jednaka nuli.

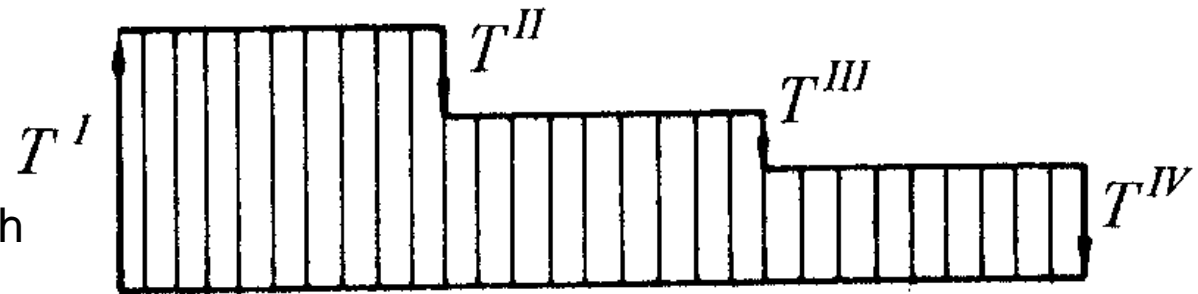

MAŠINSKI ELEMENTI 1

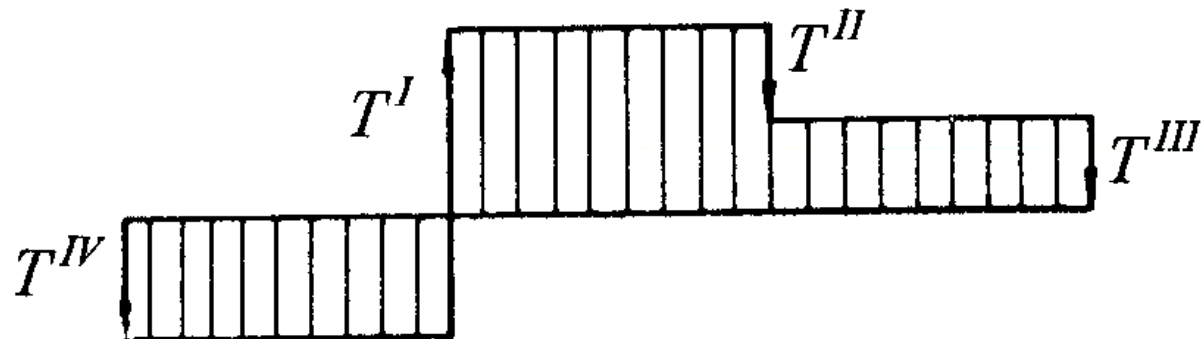
Varijante dijagrama momenata uvijanja vratila

Dijagram obrtnih momenata prikazuje prenošenje obrtnog momenta duž vratila i momente uvijanja u svakom preseku vratila.

▪ Obrtni moment T se dovodi na jednom kraju vratila tj. na prvom obrtnom delu, a zatim predaje preko više pogonskih obrtnih delova koji su sa iste strane u odnosu na prijemni. Zbir predatih momenata T_{II} , T_{III} itd. mora biti jednak primljenom momentu T ($T = T_{II} + T_{III} + T_{IV}$).

▪ Moment se na vratilo dovodi preko nekog od srednjih obrtnih delova (T). Od ovog mesta, obrtni moment se deli na levu i na desnu stranu srazmerno potrošnji.

Moment uvijanja (torzioni moment) T / slogan

